

Przestrzeń turystyczna parków narodowych w Polsce

Wstęp

W drodze od badań empirycznych rejestrujących fakty i wydarzenia oraz prostych analiz opisowych, statystycznych czy graficznych do bardziej trwałych uogólnień i syntez, dynamicznie rozwijającego się w skali całego świata zjawiska nazywanego turystyką, geografowie, zwłaszcza w ostatnich latach, skupili swoje zainteresowania nad przestrzenią definiowaną jako turystyczna.

Nie miejsce w tym artykule na podejmowanie kolejnej dyskusji nad pojęciem przestrzeni turystycznej, zwłaszcza że wyczerpująco to przedstawił B. Włodarczyk (2009) w obszernej monografii, a wcześniej zilustrowano empirycznie „polską przestrzeń turystyczną” w pracy pod redakcją D. Ptaszyckiej-Jackowskiej (2007), to jednak autor dla czytelności dalszych wywodów pragnie zapowiedzieć, że w pracy tej przyjmuje własną definicję przestrzeni turystycznej, opublikowaną w 1995 r. (z późniejszymi zmianami), a szczególnie wyróżnione w tym opracowaniu typy przestrzeni (Liszewski 1995, 2006).

W nawiązaniu do rozważań zawartych we wspomnianym opracowaniu z 1995 r., autor stawia tezę, że różne formy aktywności turystycznej człowieka kreują różne typy przestrzeni turystycznej oraz różne obszary geograficzne determinują powstanie różnych typów tej przestrzeni. Przyjmując taką tezę, głównym celem prezentowanego opracowania będzie próba określenia i identyfikacji przestrzeni turystycznej występującej w polskich parkach narodowych, ich charakterystyka i poszukiwanie związków i zależności, a być może również ustalenie prawidłowości zachodzących między cechami parku narodowego (w tym specyfiką omawianych obszarów geograficznych) a jego przestrzenią turystyczną.

W analizie empirycznej uwzględniono wszystkie 23 parki narodowe istniejące w Polsce na początku 2009 r. Materiał statystyczny, opisujący zarówno same parki, jak i występujący w nich ruch turystyczny, zaczerpnięty został z oficjalnych publikacji statystycznych GUS lub branżowych Ministerstwa Ochrony Środowiska.

Krótką charakterystyka polskich parków narodowych

Parki narodowe w Polsce niemal od początku ich powstania (ale również wcześniej) są przedmiotem zainteresowań badawczych reprezentujących różne dziedziny i dyscypliny nauki, z wyraźną dominacją nauk przyrodniczych. Nie sposób tu wymienić choćby głównych kierunków badań prowadzonych na terenach parków, dlatego odsyłam zainteresowanych czytelników do publikacji wydanej przez PTTK w związku z zakończeniem projektu pt. „Przyroda uczy najpiękniej”, zawierającej interesujące materiały z sesji naukowej oraz główną dokumentację tego projektu (Turystyka zrównoważona i ekologiczna, 2008). W publikacji tej znajdują się m.in. prace autorstwa R. Olacza, Z. Wnuka czy J. Partyki, prezentujące funkcje turystyki i krajoznawstwa na obszarach chronionych. Mimo tak wielkiego zainteresowania badaczy parkami narodowymi, a może właśnie dlatego, brak jest w Polsce koordynacji badań prowadzonych w poszczególnych parkach, co utrudnia wyciągnięcie wniosków i prowadzenie analiz porównawczych (Ptaszycka-Jackowska, Baranowska-Janota 1998).

Jak już wcześniej powiedziano, na początku 2009 r. w Polsce istniały 23 prawnie uznane parki narodowe, które zostały utworzone w różnych latach po zakończeniu II wojny światowej.

Najstarszym prawnie uznanym parkiem narodowym w Polsce jest Park Białowiecki powołany w 1947 r. Nieco młodszym jest Park Świętokrzyski (1950). W dekadzie lat 1951–1960 powołano najwięcej, bo 7 nowych parków narodowych. W następnych dwóch dziesięcioleciach (1961–1970 i 1971–1980) po 2 parki. Po 1981 r. powstało w Polsce ogółem 9 parków narodowych, z których najmłodszy – Ujścia Warty został powołany w 2001 r.

Polskie parki narodowe są bardzo mocno zróżnicowane pod względem zajmowanej powierzchni. Najmniejszy obszarowo jest Ojcowski Park Narodowy (21,46 km²), największy – liczący 592, 20 km² (29 razy większy od Ojcowskiego) – Biebrzański Park Narodowy. Powierzchnię poniżej 50 km² posiadają 4 parki narodowe, 50,1–100,0 km² – 9 parków, a 10 dysponuje powierzchnią ponad 100 km².

Pragnąc uporządkować analizowaną grupę 23 parków narodowych ze względu na wielkość zajmowanej powierzchni, zgrupowano je w pięć klas (tab. 1).

Zestawienie to bardzo wyraźnie uświadamia nam, że polskie parki narodowe należą do małych obszarowo kompleksów prawnie chronionych, a tylko trzy z

nich obejmują powierzchnię większą niż 250 km². Dla porównania warto tu podać wielkości obszarów administracyjnych największych miast polskich (stan w 2003 r.), które ze względu na swój charakter użytkowania i zagospodarowania przestrzeni stanowią przeciwieństwo przyrodniczych obszarów chronionych (Warszawa – 515 km², Kraków – 327 km², Łódź – 294 km², Wrocław – 293 km², Poznań – 261 km²).

Tab. 1. Powierzchnia parków narodowych w 2007 r.

Klasa	Wielkość powierzchni w km ²	Liczba parków
1	poniżej 50,0 km ²	4
2	50,1– 100,0 km ²	9
3	100,1– 150,0 km ²	4
4	150,1– 250,0 km ²	3
5	powyżej 250,1 km ²	3
Razem		23

Źródło: Turystyka polska ..., 2007.

Parki narodowe jako obszary szczególnie chronione, dla których nadrzędnym celem istnienia jest zachowanie unikatowych ekosystemów dla przyszłych pokoleń, z natury rzeczy starają się ograniczyć udział innych niż ochronne funkcji na swoim terenie. Ograniczenie to nie oznacza jednak pełnego ich wyeliminowania. Jak wynika z obowiązujących w Polsce przepisów, zasadniczymi funkcjami omawianych obszarów chronionych są: ekologiczna, naukowa, dydaktyczna i edukacyjna, turystyczna oraz kulturowa i historyczna (Wiśniewski, Gwiazdowicz 2004). O ile jednoznaczność funkcji ekologicznej i naukowej nie wymaga dookreślenia, to pozostałe rozumiane są różnie. Jak pisze S. Graja (2007), funkcja turystyczna kreowana na terenie parków narodowych ma wyraźnie charakter edukacyjny (turystyka edukacyjna), natomiast duża grupa odwiedzających te obszary chronione w celach poznawczych i dydaktycznych zaliczana jest do grona turystów. Również funkcja kulturowa i historyczna (ochrona, ale również upowszechnienie walorów kulturowych) w konsekwencji zwiększa atrakcyjność turystyczną parku i powiększa ekspansję ruchu turystycznego (Ptaszycka-Jackowska, Baranowska-Janota 1998).

Można zatem stwierdzić, że poza podstawowymi (z definicji) funkcjami parków narodowych, jakimi niewątpliwie są funkcje ekologiczna i naukowa, występuje głównie funkcja turystyczna, w różnych mutacjach określających cel przybycia na obszar chroniony (edukacja, dydaktyka, turystyka kulturowa, krajoznawcza i inne).

Kończąc tę krótką charakterystykę parków narodowych, pragnę zwrócić uwagę na pewien niezamierzony konflikt między decyzją o powołaniu parku a rozwojem funkcji turystycznej. Wyraził to bardzo jasno R. Olaczek (2008), pisząc: „Okolicznością, która budzi szczególnie niepokój, jest wnikanie masowej i często agresywnej turystyki na tereny dotychczas wolne od ludzi, niedostępne i na obszary o wybitnych wartościach przyrodniczych, w tym prawem chronione. Uznanie jakiegoś obszaru za park narodowy natychmiast skutkuje skierowaniem w jego stronę zwiększonego strumienia ruchu turystycznego”. To, co autor tej wypowiedzi zasygnalizował w sposób ogólny, potwierdziła badaniami empirycznymi w odniesieniu do najmłodszego polskiego parku narodowego „Ujście Warty” S. Graja (2007).

Turystyka w parkach narodowych

Głównym miernikiem funkcji turystycznej w przestrzeni geograficznej jest ruch turystyczny, czyli przemieszczanie się człowieka w wybranym obszarze w celach uznawanych dość szeroko jako turystyczne. Nie inaczej jest w parkach narodowych, które licznie są odwiedzane przez osoby uznające swoją wizytę na tych terenach jako turystyczną. Wychodząc z koncepcji przestrzeni turystycznej, możemy przyjąć hipotezę zakładającą, że: kontakt turysty (odwiedzającego) z przyrodniczym obszarem chronionym jakim jest park narodowy, może zaowocować powstaniem różnych typów przestrzeni, z których najbardziej właściwa dla tego obszaru jest przestrzeń penetracji turystycznej. Założenie to wymaga choćby krótkiego przybliżenia czytelnikowi przyjętych zasad typologii przestrzeni turystycznej (Liszewski 1975). Podstawą tej typologii są cztery kryteria:

natężenie ruchu turystycznego w badanej jednostce przestrzennej, zagospodarowanie turystyczne obszaru, główne funkcje oraz wpływ działalności turystycznej na środowisko przyrodnicze. Przyjęte kryteria pozwoliły wyróżnić pięć typów przestrzeni turystycznej: przestrzeń eksploracji (odkrywanie czegoś, badanie terenów nieznanych), przestrzeń penetracji (docierania, zgłębiania, poznawania, ale również poszukiwania), przestrzeń kolonizacji turystycznej (zasiedlanie obszarów niezagospodarowanych lub zaludnianie wolnych przestrzeni), przestrzeń urbanizacji turystycznej (przekształcanie obszaru na wzór miejski).

Konfrontacja przedstawionych tu typów przestrzeni turystycznej z misją i celami przyrodniczych obszarów chronionych, a zwłaszcza parków narodowych wyraźnie wskazuje, że ruch turystyczny w tych obszarach powinien być tak zorganizowany, aby nie kreował typów przestrzeni, które nie tylko są niezgodne z ideą parku narodowego, ale również mogą zaszkodzić ich istnieniu. Niewątpliwie, dotyczy to przestrzeni urbanizacji turystycznej (bezwzględnie), ale również z niewielkimi wyjątkami przestrzeni kolonizacji turystycznej (wyjątkiem są schroniska czy trwałe obiekty związane z funkcjonowaniem parków - muzea, ośrodki dydaktyczne) oraz zdefiniowanej wcześniej przestrzeni asymilacji turystycznej, dla powstania której najbardziej odpowiednie są obiekty agroturystyczne. To ostatnie zastrzeżenie nie dotyczy włączonych w granice parków jednostek osadniczych o istotnych wartościach kulturowych, które mogą, a często to robią, przekształcić się w obiekty szeroko rozumianej agroturystyki.

Z rozważań tych wynika, że najbardziej pożądanymi typami przestrzeni turystycznej w parkach narodowych powinny być przestrzenie eksploracji i penetracji turystycznej. Tę pierwszą kreują zwykle badacze lub wyspecjalizowane niewielkie grupy turystów (np. studenci odbywający ćwiczenia terenowe itp.), natomiast drugi z wymienionych typów przestrzeni jest bardziej powszechny, tworzą go bowiem wycieczki, grupy krajoznawcze, dzieci i młodzież odbywająca zajęcia dydaktyczne i w niektórych obszarach (zwłaszcza w parkach „podmiejskich”) liczne rzesze jednodniowych odwiedzających, przybywających na tereny chronione w celach wypoczynku i rekreacji.

W przypadku polskich parków narodowych to właśnie ta grupa przybyszów odwiedzających obszary chronione w celach poznawczych, wypoczynkowych czy dydaktycznych tworzy przestrzeń penetracji turystycznej, która powinna być objęta specjalną troską zarówno władz parków, jak i tych wszystkich, którzy tworząc te enklawy szczególnie cennych ekosystemów powinni mieć świadomość, że szansą zachowania tych obszarów dla przyszłych pokoleń jest właściwe zagospodarowanie i ciągle monitoring przestrzeni penetracji turystycznej, która kumuluje, o ile nie cały, to ogromną część ruchu turystycznego w parkach narodowych.

Ruch turystyczny i zagospodarowanie turystyczne polskich parków narodowych

Jeżeli wierzyć oficjalnym statystykom dotyczącym m.in. parków narodowych, które od kilku lat publikowane są w wydawnictwach GUS (*Ochrona środowiska*), a powtarzane w materiałach Instytutu Turystyki, liczba odwiedza-

jących te obszary chronione w ostatnich latach zmienia się nieznacznie (2001 r. – 10345 tys., 2005 r. – 10525 tys., 2007 r. – 10992 tys.), zaś wyraźniejszy wzrost, który nastąpił między 1996 r. (8216 tys.) a początkiem XXI w. może, przynajmniej w części, wynikać z faktu utworzenia w tym okresie trzech nowych parków narodowych.

Dzieląc parki według frekwencji odwiedzających w latach 2001–2007, można pogrupować je w cztery klasy.

Parki o frekwencji nieprzekraczającej 100 tys. odwiedzających w skali roku (9 parków). Są to parki: Biebrzański, Babiogórski, Bory Tucholskie, Drawieński, Gorczański, Magurski, Narwiański, Poleski i Ujścia Warty. Łącznie w 2007 r. wymienione dziewięć obszarów odwiedziło około 327 tys. osób, co stanowiło zaledwie niecałe 3% wszystkich osób, które w tym roku były zarejestrowane w parkach polskich.

Drugą grupę o frekwencji 100–500 tys. odwiedzających rocznie tworzy kolejnych osiem parków, są to: Białowiecki, Bieszczadzki, Gór Stołowych, Ojcowski, Roztoczański, Słowiński, Świętokrzyski i Wigierski. Parki te w 2007 r. były wizytowane przez 1859 tys. osób, czyli przez 17% ogólnego ruchu na omawianych obszarach.

Trzecią grupę (500–1000 tys.) tworzy tylko jeden obszar – Pieniński Park Narodowy, który w 2007 r. odwiedziło 796 tys. osób, czyli około 7,3% ogólnej frekwencji parków polskich.

Do czwartej grupy zaliczono pięć parków narodowych, w których roczna frekwencja przekraczała 1 mln odwiedzających. Są to parki: Kampinoski, Karkonoski, Tatrzański, Wielkopolski i Woliński. Łącznie parki te w omawianym roku odwiedziło 7938 tys., czyli 72,7% wszystkich odwiedzających w 2007 r. polskie parki narodowe.

Ta analiza bardzo wyraźnie uświadamia nam, że ruch turystyczny w parkach narodowych w 80% koncentruje się w 6 obszarach, których usytuowanie w przestrzeni geograficznej Polski jest bardzo charakterystyczne. Dwa z tych parków obejmują atrakcyjne krajobrazowo regiony górskie: Karpaty (Tatrzański Park Narodowy) i Sudety (Karkonoski Park Narodowy), jeden związany jest z zachodnim fragmentem wybrzeża Bałtyku (Woliński), a trzy pozostałe leżą w strefach podmiejskich największych polskich miast: Warszawy (Kampinoski), Krakowa (Ojcowski) i Poznania (Wielkopolski).

Można zatem powiedzieć, że w Polsce funkcję turystyczną pełnią głównie trzy parki o dużej frekwencji (Tatrzański, Karkonoski i Woliński) oraz siedemnaście parków rozrzuconych po całej Polsce, w których ruch turystyczny jest niewielki. Natomiast trzy parki usytuowane w strefach podmiejskich dużych miast łączą funkcję turystyczną z rekreacją podmiejską.

Analizując zmiany frekwencji w parkach narodowych na przestrzeni lat 2001–2007, można zaobserwować znaczący (procentowo) wzrost odwiedzin w 5 obszarach: Białowiecki, Bory Tucholskie, Gór Stołowych (największy, bo o ponad 60%), Pieniński i Wigierski, natomiast w Świętokrzyskim Parku Narodowym frekwencja w tym czasie zmalała o około połowę. W parkach zaliczanych wcześniej do czwartej grupy, o największej frekwencji, wielkość ruchu dość

znacznie wzrosła tylko w Parku Karkonoskim (o 500 tys.), a zmalała (o 220 tys.) w Tatrzańskim, w pozostałych trzech pozostała bez zmian.

Na zakończenie analizy ruchu turystycznego (frekwencji) w parkach narodowych warto porównać liczbę osób odwiedzających parki w 2007 r. (blisko 11 mln) z ogólną liczbą turystów krajowych (34,9 mln) i zagranicznych (14,90 mln), przyjeżdżających do miejscowości położonych na terenach województw (*Turystyka polska...* 2008). Z porównania tego wynika, że statystycznie co piąty turysta podróżujący po Polsce odwiedził w tym roku jeden z 23 parków narodowych. Przyjmując, że podawane w statystykach liczby nie do końca oddają rzeczywistość, to i tak widać bardzo dużą rolę parków narodowych jako obszarów recepcyjnych ruchu turystycznego. Są to, niewątpliwie, najbardziej atrakcyjne przyrodniczo przestrzenie turystyczne w Polsce.

Użytkowanie turystyczne parków narodowych jest silnie zdeterminowane stopniem zagospodarowania, umożliwiającym zgodną z prawem penetrację turystyczną obszaru. Głównym elementem tego zagospodarowania są szlaki turystyczne, które wyznaczają liniową przestrzeń penetracji parku przez turystów czy odwiedzających, w mniejszym stopniu dotyczy to obiektów noclegowych, takich jak: schroniska, kempingi i biwaki oraz urządzeń infrastruktury turystycznej (schrony przeciwdeszczowe) lub dydaktycznej (muzea, ścieżki dydaktyczne).

Ogólna długość szlaków turystycznych w polskich parkach narodowych wynosiła w 2007 r. – 3243 km i przez ostatnie siedem lat (od 2001 r.) wzrosła o około 630 km, czyli o blisko 20%. Największą długość szlaków w 2007 r. miały parki: Biebrzański, Kampinoski i Drawieński, najmniej szlaków w tym roku było w parkach: Ujście Warty, Pienińskim i Białowieskim. Oczywiście, długość szlaków w liczbach bezwzględnych, ze względu na bardzo różnorodną wielkość powierzchni zajmowaną przez parki, nie jest dobrym miernikiem dostępności turystycznej obszaru i została tu tylko zasygnalizowana dla ogólnej orientacji.

Podobny charakter mają również pozostałe informacje dotyczące zagospodarowania omawianych w pracy obszarów. W 2007 r. w polskich parkach działało 30 schronisk turystycznych, które głównie występowały w obszarach górskich (Karkonoski Park Narodowy – 11 schronisk, Tatrzański – 8). Liczba kempingów i biwaków była większa – 45 obiektów (Wigierski Park Narodowy – 18), a schronów przeciwdeszczowych było w tym czasie 222. Duża koncentracja tych bardzo pomocnych w wędrowaniu po parkach obiektów była w parkach: Kampinoskim – 53, Wigierskim – 45 i Słowińskim – 24. Można przypuszczać, że zachodzi tu korelacja z charakterem użytkowania turystycznego tych obszarów (wycieczki po obszarach nizinnych).

Interesujących spostrzeżeń dostarcza analiza występowania muzeów związanych z parkami narodowymi i frekwencja w nich. W 2007 r. muzea takie nie występowały tylko w trzech parkach (Bory Tucholskie, Drawieński i Ujście Warty), a z ogólnej frekwencji odwiedzających w tym roku, która przekroczyła 960 tys., najwięcej osób odwiedziło muzeum związane z Pienińskim Parkiem Narodowym, gdzie zanotowano około 433 tys. osób, czyli blisko 45% całego zanotowanego ruchu.

Na zakończenie tego sygnałnego przeglądu stanu zagospodarowania polskich parków narodowych warto podać, że z wyjątkiem jednego parku

(Pienińskiego) we wszystkich pozostałych wytyczono ścieżki dydaktyczne, których łącznie było w 2007 r. – 129. Najwięcej, bo 13 było w Parku Biebrzańskim, a nieco mniej w Bieszczadzkim (12)¹. Ta ogólna charakterystyka ruchu turystycznego (lub odwiedzających) oraz zagospodarowania polskich parków narodowych została tu przeprowadzona z myślą, aby uświadomić czytelnikowi, że jedyną prawnie dostępną formą poznania turystycznego chronionych w parkach zasobów przyrody i kultury jest penetracja (świadome i czynne przemieszczanie się) wzdłuż szlaków turystycznych i ścieżek dydaktycznych, które stają się osią tworzącej się w ten sposób przestrzeni penetracji turystycznej.

Oznacza to również, że zarejestrowanych w 2007 r. blisko 11 mln odwiedzających parki narodowe mogło je penetrować jedynie wzdłuż 3243 km szlaków turystycznych i 129 ścieżek dydaktycznych, których rozmieszczenie i zagęszczenie (chodzi o szlak) w różnych parkach jest różne.

Przyjmując ten wywód za wysoce prawdopodobny, możemy uznać, że w parkach narodowych powstaje, jako niemal jedyna możliwa ze względu na charakter ochrony przyrody, przestrzeń penetracji turystycznej. Pozostałe typy przestrzeni turystycznej stanowią nic nieznaczący liczbowo i powierzchniowo dodatek. Założenie to pozostanie słuszne jedynie pod warunkiem pełnego przestrzegania idei funkcji ekologicznej jako najważniejszej funkcji parków narodowych.

Przeźren penetracji turystycznej w polskich parkach narodowych

Przystępując do bardziej szczegółowej analizy przestrzeni turystycznej na omawianych obszarach parków narodowych, przypomnijmy dokonane wcześniej ustalenia i zaprezentujmy mierniki, które legły u podstaw wydzielenia typów przestrzeni turystycznej (Liszewski 1995).

Głównym ustaleniem dotychczasowych rozważań było stwierdzenie, że najważniejszą, a praktycznie niemal jedyną prawnie dostępną formą rozwoju turystyki na obszarach parków narodowych jest turystyka poznawcza, edukacyjna i dydaktyczna, która realizowana jest głównie w formie przemieszczania się po parku wzdłuż wyznaczonych szlaków turystycznych czy ścieżek edukacyjnych. Tak realizowana funkcja turystyczna kreuje przestrzeń penetracji, która jest głównym typem przestrzeni na tych obszarach.

Odwołując się do mierników przestrzeni turystycznej, przypomnijmy, że są nimi: wielkość ruchu turystycznego, stan zagospodarowania turystycznego, funkcja obszaru i wpływ działalności turystycznej na środowisko przyrodnicze. Uznając, że dopuszczalne funkcje turystyczne w parkach narodowych zostały już wyjaśnione, zatrzymamy się przy analizie trzech pierwszych z wymienionych mierników przestrzeni turystycznej.

¹wszystkie informacje liczbowe dotyczą 2007 r. i pochodzą z *Rocznika statystycznego GUS – Ochrona środowiska*, Warszawa 2008).

Tab. 2. Gęstość turystów na km² parku w 2007 r.

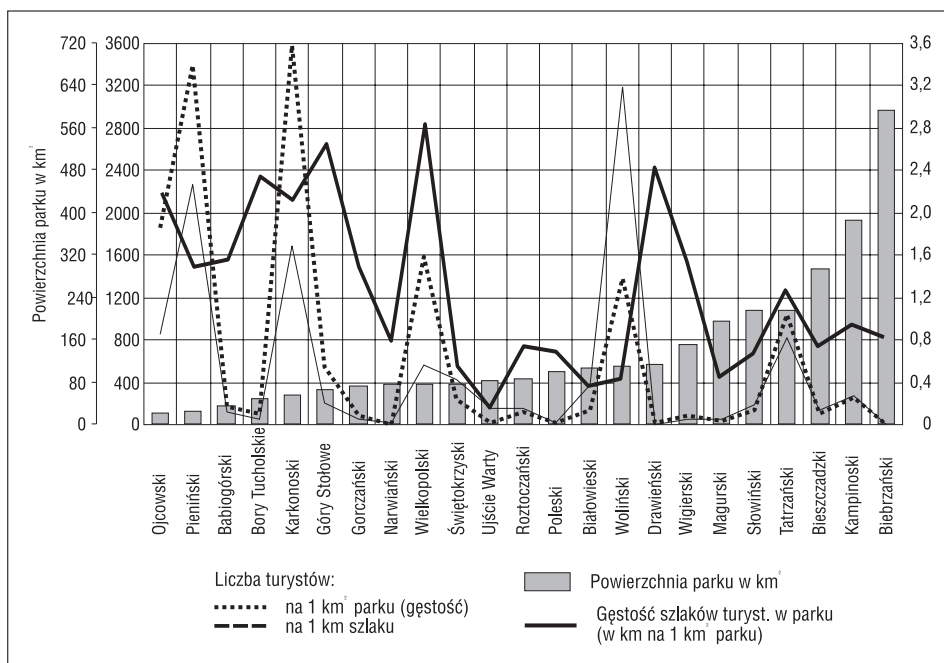
Klasa	Gęstość turystów turyści/ km ²	Liczba parków
1	poniżej 500	6
2	501-2000	8
3	2001-5000	2
4	5001-20000	5
5	powyżej 20000	2
Razem		23

Źródło: Rocznik statystyczny GUS. Ochrona środowiska, 2008. Obliczenia własne.

Dla mierzenia zmienności wielkości ruchu turystycznego, na określonej powierzchni, pozabawionej stałych mieszkańców (przynajmniej większych skupień) najogólniejszy wydaje się miernik gęstości turystów na jednostkę powierzchni. Oczywiście, autor zdaje sobie sprawę z uproszczonego charakteru takiego miernika (np. nie wykazuje on sezonowości ruchu), ale brak dostępności do bardziej precyzyjnych materiałów, przy jego zastosowaniu, pozwala

na porównanie wszystkich 23 omawianych parków.

Gęstość ruchu turystycznego w 2007 r. w parkach narodowych, mierzona liczbą turystów na km² ogólnej powierzchni, była bardzo zróżnicowana i wahała się od 61 osób/km² do prawie 35 tys./km². Pragnąc poklasyfikować parki według tego miernika, podzielono je na pięć (klas) grup (tab. 2).

Ryc. 1. Mierniki intensywności użytkowania turystycznego parków narodowych w 2007 r.

W grupie parków zaliczonych w tym zestawieniu do klasy pierwszej znalazły się parki z obszarów nizinnych (Biebrzański, Narwiański, Drawieński, Poleski, Ujście Warty) oraz najmłodszy w Polsce park górski (Magurski). Do parków o największej gęstości odwiedzających należą dwa niewielkie powierzchniowo, górskie obszary chronione, parki: Pieniński i Karkonoski.

To ogromne zróżnicowanie gęstości turystów w stosunku do powierzchni parków narodowych potwierdza przyjęty w 1995 r. miernik w odniesieniu do przestrzeni penetracji turystycznej, za który uznano zróżnicowane natężenie ruchu turystycznego od małego do masowego (ryc. 1).

W tym opracowaniu zagospodarowanie turystyczne w parkach narodowych starano się określić dwoma uzupełniającymi się miernikami: gęstością szlaków w 2007 r., liczoną w kmb na km² parku, oraz liczbą turystów przypadających na kmb szlaku w parku.

W przypadku gęstości szlaków turystycznych zróżnicowanie polskich parków narodowych było mniejsze niż w przypadku poprzedniego miernika i zamykało się w przedziale od 0,16 kmb na km² parku (Park Narodowy Ujście Warty) po 2,83 kmb szlaku na 1 km² parku (Wielkopolski Park Narodowy). Również i w przypadku tego miernika wszystkie parki podzielono na pięć klas (tab. 3).

Analizując parki przypisane do poszczególnych klas tego miernika, warto zwrócić uwagę, że w klasie o najniższej gęstości znalazły się bardzo różne pod względem wielkości obszaru, jak i okresu powstania parki (Wielkopolski, Gór Stołowych, Bory Tucholskie, Drawieński). Podobnie są zróżnicowane parki najgęściej zagospodarowane szlakami turystycznymi (klasa 5).

Trzeci z przyjętych w tym opracowaniu mierników zakłada ilustrację natężenia przepływu turystów wzdłuż szlaków w 2007 r. Jest to miernik statystyczny mówiący o liczbie turystów przypadających na kmb szlaku turystycznego. Autor ma świadomość daleko idącego uproszczenia tego miernika, który nie pokazuje zróżnicowania natężenia użytkowania szlaków turystycznych w obrębie jednego parku (a wiemy jak bardzo jest to zróżnicowane) ani też w różnych sezonach turystycznych, co jest szczególnie ważne dla ochrony środowiska. Ponownie czytelnik musi przyjąć wyjaśnienie o braku materiałów statystycznych, które nie dają możliwości głębszej analizy tego zagadnienia, a zaproponowany miernik ułatwia jedynie ogólne (statystyczne) porównanie wszystkich parków omawianych w tej pracy.

Również w przypadku tego miernika rozrzut wartości jest znaczny i zamyka się w granicach od 65 turystów na 1 kmb szlaku w 2007 r. (Drawieński Park Narodowy) po blisko 32 tys. w Wolińskim

Tab. 3. Gęstość szlaków turystycznych w parkach narodowych w kmb szlaku na 1 km² parku w 2007 r.

Klasa	Gęstość szlaku w kmb/ km ²	Liczba parków
1	poniżej 0,5	4
2	0,6-1,0	8
3	1,1-1,5	3
4	1,6-2,0	2
5	powyżej 2	6
Razem		23

Źródło: Rocznik statystyczny GUS. Ochrona środowiska, 2008. Obliczenia własne.

Tab. 4. Liczba turystów przypadających na 1 kmb szlaku w parkach narodowych w 2007 r.

Klasa	Liczba turystów na 1 kmb szlaku	Liczba parków
1	poniżej 500	4
2	500-1000	4
3	1001-5000	10
4	5001-10000	2
5	powyżej 10000	3
Razem		23

Źródło: Rocznik statystyczny GUS. Ochrona środowiska, 2008. Obliczenia własne.

ski i Wielkopolski), co w wielu obszarach (zwłaszcza górskich) przejawia się w sezonie letnim niemal zupełnym zniszczeniem podłoża przyrodniczego wzdłuż szlaków turystycznych.

Klasyfikacja polskich parków narodowych

Porównując wszystkie cztery mierniki przyjęte do wyznaczenia przestrzeni penetracji turystycznej i intensywności jej użytkowania turystycznego w parkach polskich (ryc. 1), możemy stwierdzić, że najmniej porządkującą wartością jest wielkość obszaru parku. Nie można bowiem jednoznacznie stwierdzić zależności wielkości przyjętych mierników dotyczących gęstości turystów, gęstości szlaków czy intensywności wykorzystania szlaków przez turystów od wielkości powierzchni parku. Występuje natomiast, w wielu przypadkach, wyraźnie dostrzegalne podobieństwo, a może wręcz korelacja między wymienionymi miernikami. Dobrymi przykładami są tu parki: Pieniński, Karkonoski, Wielkopolski czy Tatrzański, które posiadają różne powierzchnie obszaru chronionego, a bardzo podobne klasy pozostałych mierników.

Celem uporządkowania parków narodowych w zależności od stopnia intensywności użytkowania turystycznego ich przestrzeni podzielono wszystkie omawiane w pracy obszary na cztery klasy. Podstawą wydzielenia tych klas jest suma miejsc (punktów), na których sklasyfikowano każdy park w analizach szczegółowych przyjętych mierników. Przykładowo klasa 1 oznacza, że park zalicza się do grupy najmniejszych powierzchniowo, znalazł się on w grupie obszarów o najmniejszej gęstości turystów na 1 km² powierzchni, posiada najmniejszą gęstość szlaków turystycznych na 1 km² powierzchni i najmniej turystów przypada na 1 kmb szlaku. W przypadku parku, który zostałby sklasyfikowany tylko w klasie 1, suma punktów wyniosłaby 4. Dla obszarów, które zostały sklasyfikowane na miejscu 5 we wszystkich przyjętych miernikach suma punktów powinna osiągnąć wartość 20.

Przyjęcie odpowiednich przedziałów umożliwiło wyróżnienie czterech generalnych klas parków narodowych w zależności od stopnia intensywności użytkowania przestrzeni turystycznej (tab. 5):

Parku Narodowym. Generalnie dominują obszary o mierniku poniżej 5000 osób na 1 kmb szlaku, a tylko pięć parków wyraźnie przekracza tę wartość (tab. 4).

O ile przyjmiemy, że zastosowany wskaźnik ilustruje intensywność użytkowania szlaków turystycznych w parkach narodowych, to w odniesieniu przynajmniej do pięciu obszarów chronionych, zaliczonych do klasy 4 i 5, jest on znaczny lub bardzo duży (Woliński, Pieniński, Karkonoski, Tatrzański,

- klasa A: parki o niskiej intensywności użytkowania turystycznego;
- klasa B: parki o średniej intensywności użytkowania turystycznego;
- klasa C: parki o dużej intensywności użytkowania turystycznego;
- klasa D: parki o bardzo dużej intensywności użytkowania turystycznego.

Rezultaty powyższych analiz przedstawiono na rysunku nr 2, ilustrującym rozmieszczenie parków zaliczonych do poszczególnych klas.

W klasie A znalazły się cztery parki, z których trzy położone są na obszarach nizinnych, a czwarty to najmłodszy w Polsce park górski. Parki te należą do różnych klas pod względem powierzchni (klasa 2 i 4), posiadają natomiast najmniejszą gęstość turystów, małą lub średnią gęstość szlaków turystycznych oraz bardzo różne obłożenie szlakami turystycznymi. Wśród polskich parków narodowych, zaliczone do tej grupy obszary odznaczają się niską intensywnością

Tab. 5. Klasyfikacja parków narodowych w Polsce w 2007 r. ze względu na stopień intensywności użytkowania turystycznego

Nazwa parku	Miejsce parku w klasyfikacji szczegółowej (nr klasy)				Suma punktów
	Powierzchnia parku w km ²	Gęstość turystów w osobach/km ²	Gęstość szlaków w kmb/ km ²	Liczba turystów na kmb szlaku	
A. Parki o niskiej intensywności użytkowania turystycznego (4-8 punktów)					
Narwiański	2	1	2	1	6
Poleski	2	1	2	1	6
Ujścia Warty	2	1	1	3	7
Magurski	4	1	1	2	8
B. Parki o średniej intensywności użytkowania turystycznego (9-12 punktów)					
Białowiecki	3	2	1	3	9
Biebrzański	5	1	2	1	9
Gorczański	2	2	3	2	9
Roztoczański	2	2	2	3	9
Babiogórski	1	2	4	3	10
Bory Tucholskie	1	2	5	2	10
Drawieński	3	1	5	1	10
Świętokrzyski	2	3	2	3	10
Słowiński	4	2	2	3	11
Wigierski	3	2	4	2	11
Biebrzański	5	2	2	3	12
C. Parki o dużej intensywności użytkowania turystycznego (13-16 punktów)					
Kampinoski	5	3	2	3	13
Ojcowski	1	4	5	3	13
Woliński	3	4	1	5	13
Gór Stołowych	2	4	5	3	14
Pieniński	1	5	3	5	14
Tatrzański	4	4	3	4	15
Wielkopolski	2	4	5	4	15
D. Parki o bardzo dużej intensywności użytkowania turystycznego (17-20 punktów)					
Karkonoski	2	5	5	5	17

dzo duzych), odznaczające się stosunkowo niską gęstością turystów (1–2 klasy), generalnie o znacznym wyposażeniu w szlaki turystyczne, które eksploatowane są w stopniu średnim (1–3 klasy). Uogólniając, można powiedzieć, że są to obszary o stosunkowo dobrym zagospodarowaniu turystycznym (gęstość szlaków), w których przestrzeń penetracji eksploatowana jest w stopniu średnim.

W trzeciej grupie (C) znalazło się siedem parków o różnych powierzchniach ogólnych, od małych (Pieniński) po bardzo duże (Kampinoski), dużej gęstości turystów, różnorodnym stopniu zagospodarowania turystycznego i dość dużym lub dużym stopniu eksploatacji szlaków turystycznych. Cechą charakterystyczną parków zaliczonych do tej grupy jest położenie geograficzne. Trzy z tych obszarów (Kampinoski, Ojcowski i Wielkopolski) położone są w najbliższym zapleczu (w strefie podmiejskiej) dużych miast, tworząc wraz z tymi skupiskami miejskimi (Warszawa, Kraków, Poznań) metropolitalne obszary turystyczno-wypoczynkowe (Liszewski 2005). Położenie tych trzech parków wyjaśnia bardzo wysoką frekwencję odwiedzających na tych obszarach, która jest w dużym stopniu efektem wycieczek krajoznawczych i wypoczynku podmiejskiego. Pozostałe cztery parki zaliczone do tej klasy (klasa C) to obszary o różnej powierzchni (Pieniński – 23,5 km², Tatrzański – 216,6 km²), bardzo dużej lub dużej gęstości turystów (duża frekwencja), zróżnicowanym zagospodarowaniu turystycznym i dużej eksploatacji szlaków turystycznych. Wszystkie obszary zaliczone do klasy C mają dobrze wykształconą przestrzeń penetracji turystycznej, która jest intensywnie eksploatowana przez turystów.

W ostatniej klasie (D) znajduje się tylko jeden park narodowy (Karkonoski), który dysponuje stosunkowo niewielką powierzchnią (55, 82 km²) bardzo gęsto zagospodarowaną szlakami turystycznymi, a wskaźnik gęstości turystów i użytkowników szlaków należy do największych w polskich parkach narodowych. W parku tym, w sposób bardzo intensywny, użytkuje się przestrzeń penetracji turystycznej, co powoduje zagrożenie dla podstawowej jego funkcji, jaką jest ochrona unikatowych ekosystemów.

Przestawiona klasyfikacja daje podstawę do szczegółowych badań i analiz rozwoju funkcji turystycznej w polskich parkach narodowych, a zwłaszcza do wyjaśnienia związków i zależności między rozwojem turystycznej przestrzeni penetracji turystycznej a szeroko rozumianym położeniem geograficznym parku.

Przedstawiona klasyfikacja zdaje się wskazywać na istnienie poważnych konfliktów między funkcją ekologiczną (główna funkcja parków narodowych) a przyjmującą różne formy organizacyjne i różne wymiary, szeroko definowaną funkcją turystyczną. Szczególnie wyraźnie ten konflikt jest widoczny na obszarach chronionych, usytuowanych w pobliżu dużych miast oraz dobrze zagospodarowanych regionów turystycznych (Sudety, Podhale czy zachodnie pbrzeże Bałtyku), gdzie parki narodowe urastają do rangi największej atrakcji turystycznej, przyjmującej masowy ruch odwiedzających.

Szansą na opanowanie tej inwazji turystycznej jest właściwe zagospodarowanie rozsądnie wytyczonych szlaków turystycznych, które „kanalizując” ten ruch stają się przestrzenią penetracji turystycznej. Oczywiście, problemem otwartym, wymagającym szczegółowych badań i ciągłego monitorowania jest

natężenie turystów na długości wszystkich szlaków, tworzących zagospodarowanie turystyczne parku i to w okresie całego roku. Tak dostępny materiał pomiarowy może i powinien być podstawą do formalnego sterowania ruchem turystycznym w każdym powołanym parku narodowym, co może i powinno zagwarantować niekonfliktową egzystencję różnych funkcji na obszarze parku narodowego. Zrealizowanie tego praktycznego postulatu wymaga powołania w parkach „służb turystycznych” i wyposażenia ich zarówno od strony formalnej (prawnej), jak i materialnej do wypełniania nakreślonych zadań.

Literatura

- Graja S., 2007, *Przestrzeń turystyczna parków narodowych. Przykład Parku Narodowego „Ujście Warty”*, maszynopis pracy doktorskiej wykonanej w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Kawecka I., 2007, *Turystyka w parkach narodowych USA (Park Narodowy Yosemite) i Polski (Tatrzański Park Narodowy)*, [w:] D. Ptaszycka-Jackowska (red.), *Polska przestrzeń turystyczna*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Geograficzne, 117, Kraków, 51–62.
- Liszewski S., 1995, *Przestrzeń turystyczna*, *Turyzm*, 5, 2, 87–103.
- Liszewski S., 2005, *Metropolitalny region turystyczno-wypoczynkowy. Przykład miasta Łodzi*, *Turyzm*, 15, 1–2, 121–138.
- Liszewski S., 2006, *Przestrzenie turystyki i ich transformacja we współczesnym świecie*, *Turyzm*, 16, 2, 7–19.
- Olaczek R., 2008, *Między swobodą a zakazem – o turystycznym korzystaniu z obszarów chronionych*, [w:] *Turystyka zrównoważona i ekoturystyka*, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Warszawa, 15–23.
- Ptaszycka-Jackowska D., Baranowska-Janota M., 1998, *Przyrodnicze obszary chronione. Możliwości użytkowania*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej, Warszawa.
- Ptaszycka-Jackowska D. (red.), 2007, *Polska przestrzeń turystyczna*, Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Prace Geograficzne, 117, Kraków.
- Rocznik statystyczny GUS. Ochrona środowiska*, 2008, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.
- Turystyka Polska w 2007 r., Układ regionalny*, 2008, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Turystyka zrównoważona i ekoturystyka*, 2008, Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, Warszawa.
- Wiśniewski J., Gniazdowicz D., 2004, *Ochrona przyrody*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.

Tourism space in national parks in Poland

Summary

The purpose of the work is to identify and describe tourism space in national parks. It has been assumed that virtually the only available form of development of tourism space in national parks is tourism penetration space. A number of simple measures such as park size, tourist density, trail density, and trail usage intensity can be used to classify national parks. Four park categories have been identified with the differentiating factor being the intensity of tourist utilization of each park's available space.

